

Mokymo priemonių kūrimas Japonijos studijų programoms Lietuvoje: paklausa ir poreikiai

Doc., dr. Dalia Švambarytė

Vilniaus universitetas

Svarbiausios sąvokos: žodynas, hieroglifai, japonų literatūra, antologija, japonologija, dvišalė komunikacija.

SANTRAUKA

Remiantis pirmuoju autorės iniciatyva Lietuvoje sudarytu Japonų–lietuvių kalbų hieroglifų žodynu ir rengiamu Japonų literatūros antologijos leidybinio projektu pranešime bus aptariami pedagoginiai ir praktiniai japonų kalbos ir kultūros mokymo bei mokymosi medžiagos kūrimo Lietuvoje aspektai.

AKADEMINĖ JAPONOLOGIJA VILNIUJE

Lietuvoje į Japonijos kultūrinę situaciją moksliniu požiūriu pradėta gilintis palyginti neseniai, todėl lingvistinis būsimų specialistų rengimas tebėra vienas pagrindinių japonologinių uždavinių, nes kalba yra ne tik mokslinių studijų objektas, bet ir priemonė. Su tuo susijęs ir bazinės mokomosios literatūros, kuri įvairiais lygiais formuotų japonų kalbos įgūdžius, poreikis. Lietuvių kalba parengtos japonų kalbos dėstymo priemonės palengvina dvišalę komunikaciją, padeda kurti lietuvišką japonologijos kontekstą ir skleisti informaciją, kuri gali būti ne tik svarbi specialistams, bet ir patraukli žmonėms, tiesiogiai su Japonijos studijomis nesusijusiems.

Kita vertus, Vilniaus universiteto Orientalistikos centro studentai yra

pratinami dirbti su įvairių laikotarpių ir stilių tekstais, todėl formuojant tradicinės japonologijos pagrindus Lietuvos aukštųjų mokyklų programose svarbus atrankos kriterijus, kurį nustačius japoniški tekstai plačiaja prasme būtų verčiami ir pristatomi profesionaliajai, o kartu ir neprofesionaliajai auditorijai. Šiam tikslui galėtų pasitarnauti apžvalginio pobūdžio chrestomatijos arba antologijos.

Vilniaus universitete japonų kalba pradėta dėstyti 1992 metais, o 1993 metais įkurtas Azijos šalių specialistus vienijantis padalinys – Orientalistikos centras. Universitetiniame studijų procese didžioji dalis laiko skiriama savarankiškam darbui – pasirengimui paskaitoms, teorinės medžiagos įsisavinimui, mokslinėms ir praktinėms užduotims. Viena sąlygų produktyviam darbui auditorijoje ir už jos ribų yra kuo įvairiapusiškesnė akademinė aplinka, kurioje būtų derinamos tradicinės ir šiuolaikiškos mokomosios priemonės ne tik užsienio kalbomis, bet ir lietuvių kalba. Taigi netrukus pradėta svarstyti galimybė rengti mokymo priemonės studentams, pasirinkusiems japonų kalbą pirmiausia kaip laisvąjį dalyką, o vėliau ir kaip papildomą (*minor*) ar pagrindinių (*major*) studijų objektą.

ŽODYNO REIKŠMĖ KALBOS MOKYMO PROCESĖ

Užsienio kalbos statusą kitoje šalyje geriausiai įtvirtina žodynai ir vadovėliai, todėl pirmas žingsnis kuriant šviečiamąją japonologijos studijų aplinką lietuvių kalba, kuri perimtų ir dalį dėstytojo funkcijų, buvo 2002 metais išleistas *Japonų–lietuvių kalbų hieroglifų žodynas* (Vilnius: Alma littera, 2002. – 792 p., ISBN 9955-08-130-9).

Kadangi kalba yra ne tik gramatika ar sintaksė, bet ir būdas pažinti kultūrą ir gyveneną tautos, kuri ja kalba, net ir minimaliu tiražu lietuvių kalba išleisti japonų kalbos žodynai ar pradedantiesiems skirti vadovėliai turi galimybę funkcionuoti ne tik kaip pagalbinė mokomoji medžiaga, bet ir kaip tam tikra pažintinė priemonė, informacijos apie šalį ir jos kultūrą šaltinis, o kartu ir kaip specifinių japoniškų terminų bei realiųjų sklaidos bei norminimo kitokioje lingvistinėje terpėje proceso dalis.

Lietuvių kalbos vartotojų skaičius pasaulyje yra sąlyginai mažas, tačiau

lietuvių kalba yra ir Lietuvos Respublikos valstybinė kalba, ir Europos Sąjungos oficialioji bei darbo kalba. Be to, leidybinė etika įpareigoja vietos rinkoje reikalauti vertimų iš originalo kalbos, todėl šiuo atveju tiesioginė japonų ir lietuvių kalbos sąveika tampa itin svarbi tarpkultūrinės komunikacijos prielaida. Kita vertus, jeigu norime, kad japonologija taptų Lietuvos mokslinio gyvenimo dalimi, turi būti publikuojami straipsniai ir rašomi darbai lietuvių kalba, o tam būtina sukurti lietuviškų lingvistinių įrankių bazę, kuria sutartiniu pagrindu naudotųsi Japonijos studijų srityje dirbantys specialistai. Lietuvos japonologų darbai užsienio kalbomis neabejotinai padeda įgyti tarptautinio Lietuvoje pasiektų mokslinių rezultatų pripažinimo, tačiau tyrimo originalumas dažniausiai kyla iš tautinės patirties, kuri tampa reikšmingu išieities tašku lyginamojo pobūdžio darbuose, todėl lietuviškasis faktorius japonologiniame sektoriuje turėtų būti plėtojamas pačiais įvairiausiais lygmenimis, taip pat ir kalbine prasme.

Taigi mokomosios ir metodinės priemonės gimtąją kalbą yra svarbus įrankis ugdant profesionalius lietuvių japonologus ir skatinant lietuvių mokslininkų aktyvumą pasirinktoje srityje. Vis dėlto panašių idėjų realizavimas susiduria su praktiniais sunkumais, pirmiausia žmogiškųjų išteklių ir laiko stoka. Be to, japonų–lietuvių žodyno vartotojų niekada nebus itin daug, todėl komercinės naudos toks leidinys negali tikėtis be finansinės paramos iš šalies. Kai prieš dešimtį metų Vilniaus universiteto Orientalistikos centro japonologai dėstytojai ir studentai nusprendė parengti pirmąją Lietuvoje japonų kalbos mokomąją priemonę *Japonų–lietuvių kalbų hieroglifų žodyną*, šis projektas buvo sėkmingai užbaigtas tik dėl to, kad knygos išleidimą parėmė Lietuvos mokslo taryba ir Japonijos fondas pagal 2001–2002 Japonų kalbos mokymo priemonių rengimo paramos programą.

JAPONŲ–LIETUVIŲ KALBŲ HIEROGLIFŲ ŽODYNAS KAIP METODINĖ PRIEMONĖ

Žodynas buvo pradėtas sudarinėti Orientalistikos centro studentų, pasirinkusių japonologijos kaip trejų metų papildomos specialybės

programą, alternatyviojo diplominio darbo pagrindu. Iš viso komandą sudarė šešiolika žmonių, kurie visi sutiko dalyvauti projekte kaip savanoriai. Darbas truko ketverius metus. Sudarant žodyną buvo naudotasi aiškinamaisiais japonų ir kinų kalbos žodynais, taip pat dvikalbiais japonų–anglų, japonų–rusų, japonų–vokiečių žodynais.

1994 metais Japonijoje buvo išleistas lituanisto profesoriaus Ikuo Murata parengtas nedidelis lietuvių–japonų kalbų žodynas. Tačiau sudarinėjant atvirkštinį žodyną pirmiausia reikėjo apsispręsti, ar jame japoniškų žodžių bus ieškoma pagal jų tarimą, ar pagal sąvokas žyminčius rašmenis – hieroglifus, kitaip tariant, pasirinkti vieną iš dviejų japonų kalbos žodynų tipų. Kadangi buvo nutarta rengti hieroglifinį žodyną, tarp išeitinės (japonų) ir tikslinės (lietuvių) kalbų netiesiogiai įsiterpė ir kinų kalba, nes hieroglifai, kuriais žymimi japonų kalbos žodžiai, yra kiniškos kilmės. Grafinę hieroglifinio japonų žodyno kalbą tirštesnę daro ne tik kiniškos ideogramos, bet ir japoniškų skiemeninių abėcėlių – *hiragana* ir *katakana* – vartojimas žodžių tarimui transkribuoti, taip pat alternatyvi tarptautinė japonų kalbos skiemenų perraša lotyniško pagrindo rašmenimis.

Lietuviškojoje žodyno dalyje problemų kėlė specifiniai japonų kultūros, istorijos ar meno terminai, frazeologizmai ir idiomatiniai posakiai, kuriems reikėjo surasti ir pasiūlyti priimtinus atitikmenis, o kartu ir apsispręsti, kurias lietuvių kalbos vartosenoje įsigalėjusias neverčiamų japoniškų žodžių formas palikti tradicines (pavyzdžiui, „dziudo“, o ne „džiūdo“, nors antrasis variantas adekvačiau perteiktų japoniškąjį tarimą), o kurias kaip mažiau žinomas transkribuojant išlaikyti artimesnes originalui, pavyzdžiui, kalbant apie japonų garsaeilio natą „hiodžio“.

Pirmą kartą leidžiamas vienos ar kitos kalbos žodynas gali atlikti tiek mokomąją, tiek enciklopedinę, tiek norminamąją paskirtį, tačiau pirmiausia tai yra knygynuose pasirodysiantis leidinys, skirtas bet kuriam pirkėjui, taip pat ir tam, kuris neturi profesinio intereso, tačiau norėtų įsigyti žodyną kaip įvadą, atveriantį vartus į vienos ar kitos kalbos pažinimą. Juo labiau tai pasakytina apie kalbą, kurios mokymo ir skaitymo metodikos kūrimas Lietuvoje tebėra neužbaigtas procesas. Viena priežasčių, kodėl buvo pasirinktas sudarinėti hieroglifinio, o ne fonetinio

tipo japonų kalbos žodynas, buvo ir jo vizualinis patrauklumas. Nepaisant to, kad japonų kalbos Lietuvoje dabar mokomasi įvairiose švietimo įstaigų pakopose ir įvairiais tikslais, ji tebeturi išlaikiusi egzotinį tolimos ir svetimos kultūros atspalvį, o hieroglifinis raštas nestandartiškumo įspūdį dar labiau pabrėžia.

Kad ir koks būtų paviršinis žodyno vaizdas, pagrindinė jo funkcija yra galimybė surasti ir pasitikrinti nežinomus žodžius. Hieroglifų ir jų junginių paieškos sistema japonų kalbos žodynuose nėra varžoma nekintamų dėsnių, tačiau tradicine sistema galima laikyti tą, kuri remiasi vadinamaisiais „raktais“ (*bushu*) – 214 bazinių arba šakninių elementų – ir kuri buvo pasirinkta lietuviškajam žodyno variantui, nes į ją orientuojamasi visose Lietuvos mokymo įstaigose, kuriose dėstoma japonų kalba. Kita vertus, žodyno apimties nutarta neriboti ir adresuoti jį potencialiam japonų literatūros vertėjui į lietuvių kalbą, kitaip tariant, hieroglifo straipsnyje pateikti kuo daugiau jo reikšmių ir lietuviškų atitikmenų niuansų bei sinonimų. Žodynui buvo atrinkta daugiau nei 3700 šiuolaikinės japonų kalbos tekstuose dažniausiai pasitaikančių hieroglifų ir apie 14 000 svarbiausių keliaženklių junginių. Hieroglifą surasti padeda ne tik raktų lentelė priešlapyje, bet ir išsamios rodyklės leidinio prieduose.

Nors žodynas nėra enciklopedinis, į kai kuriuos straipsnius įtraukti Japonijos vietovardžiai, istorijos laikotarpių pavadinimai pagal japoniškąją periodizaciją. Įvade glaustai pristatoma hieroglifų istorija, vartojimo specifika ir rašymo taisyklės, taip pat raktų pavadinimai. Leidinys papildytas imperatorių valdymo erų, kalendorinių ciklų, matavimo vienetų ir kitomis lentelėmis, senojo ir naujojo Japonijos administracinio suskirstymo žemėlapiais.

Hieroglifinio tipo žodynuose dėl jų specifikos nėra teikiamos tos tarnybinės kalbos dalys ar tie skoliniai iš europinių kalbų, kurie rašomi viena arba kita japonų skiemenine abėcėle, todėl ir *Japonų–lietuvių kalbos hieroglifų žodynas* negalėjo apimti visų kalbos atvejų. Be to, kalbos masyvui nuolat pasipildant naujadarais, ypač iš mokslo srities, joks japonų kalbos žodynas negali būti iki galo užbaigtas.

Kita vertus, hieroglifų žodynas pirmiausia yra pagalbinė priemonė

tekstams skaityti ir versti, o teksto skaitymas savo ruožtu yra ne tik literatūros, bet ir kultūros pažinimo instrumentas. Kryptingumo ir vienišumo formuojant japonologinio profilio humanitarines žinias galėtų suteikti antologija, kurioje lietuvių kalba būtų pristatomi reikšmingiausi chrestomatiniai japonų autorių darbai, ir šis projektas yra numatytas Orientalistikos centro planuose.

JAPONŲ LITERATŪROS ANTOLOGIJA: PROJEKTO APMATAI

Šiuolaikinių ir klasikinių Azijos studijų metu dirbama tiek su literatūriniais, tiek su religijotyros, meno, lyčių studijų, istorijos tekstais. Literatūriniai tekstai savo ruožtu gali būti tiek klasikiniai, vadovėliniai, tiek atstovaujantys populiariajai kultūrai. Kad projektas netaptų amorfiškas, būtina vadovautis tam tikromis gairėmis. Šiuo atveju, mano įsivaizdavimu, lietuviškoji antologija turėtų pristatyti tuos įvairių japonų laikotarpių ir rašytojų tekstus, kurie pripažinti japonų literatūros kanono dalimi ir, kritikų nuomone, tiksliausiai atspindi japonų rašymo savitumus, literatūrinius idealus ir atskirų epochų tendencijas. Kitaip tariant, lietuviška auditorija turėtų būti supažindinta su reprezentatyviausiais Japonijos literatūrinių, filosofinių, religinių tekstų pavyzdžiais, kurie pateiktų kūrinių panoramą nuo seniausių iki naujųjų laikų ir galėtų būti aktualūs interpretuojant šiuolaikinius japonų kultūros tekstus.

Antologija struktūriškai planuojama taip, kad lietuviški japonų kūrinių arba jų ištraukų vertimai būtų pateikiami lygiagrečiai su japoniškais originalais, o istorinis, socialinis, ideologinis kontekstas, kūrinio atsiradimo aplinkybės, autoriaus biografija būtų aptarta kiekvieno skirsnio įžangoje. Leidinys bus grindžiamas chronologiniu principu, tačiau kartu stengiamasi atsižvelgti į žanro ypatumus, literatūrines sroves, bendra-japonišką vertybes ir idėjas.

Projektas dar tik įpusėjo, todėl lieka erdvės pokyčiams, ir vizija dar gali plėstis ar, atvirkščiai, kai kurios temos gali būti nukeltos į paraštes. Pavyzdžiui, vertėtų apsvarstyti, kiek vietos antologijoje skirti japonų

autorių kurtai literatūrai kinų kalba arba istoriškai svarbiems tekstams, rašytiems Kinijoje apie Japoniją.

IŠVADOS

Bet koks leidybinis ar mokomasis sumanymas kartu yra ir žingsnis į tolesnį specialistų ugdymą, mokslinės japonologijos bazės kūrimą ar bandymas sisteminti japonologines žinias lietuvių kalba. Net atsitiktiniai vertimai iš originalo kalbos ir kišeninio formato žodynėliai yra savotiški kultūrinio suartėjimo taškai. Kita vertus, joks, kad ir didžiausios apimties, žodynas, vadovėlis ar literatūros antologija negali patenkinti visų įmanomų lingvistinio ar kultūrinio pažinimo poreikių. Tikiuosi, kad artimiausioje ateityje apie lietuviškus japonų kalbos žodynus galėsime kalbėti daugiskaita, ir vis daugiau profesionalių vertėjų iš originalo kalbos prisidės prie japonų literatūros sklaidos Lietuvoje.

